

УДК ....

**Д. Ю. КРЕТОВ,**

Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна

## **ЦИКЛІЧНІСТЬ РУХУ КРЕДИТУ У ТРАДИЦІЙНІЙ ТА ІСЛАМСЬКІЙ МОДЕЛЯХ БАНКІВСЬКИХ СИСТЕМ**

### **Анотація**

**Ціль:** порівняльний аналіз циклічності руху кредитних ресурсів у традиційній та ісламській моделях функціонування банківської системи та визначення на їх основі найефективніших важелів регулювання руху кредитних ресурсів.

**Методи:** порівняння та системного аналізу, угруповання даних, теоретичного пізнання.

**Результати:** запропонована розробка ефективної системи контрциклічного регулювання банківського сектору, за допомогою якої відбувалося б раціональне управління рухом кредитних ресурсів та процесами надання позичок на засадах досягнення відповідного балансу між розвитком реального та фінансового сектору, що мінімізувало б коливання кредитного циклу та сприяло загальному економічному зростанню.

**Наукова новизна:** на основі порівняльного аналізу доведено та обґрунтовано необхідність використання досвіду ісламських банків у організації кредитних операцій.

**Практична значущість:** проведене дослідження доводить необхідність розробки та впровадження банками України нових підходів до управління кредитною діяльністю та ризиками з урахуванням циклічного розвитку економіки.

**Ключові слова:** кредит, кредитний цикл, циклічність, кредитні ресурси, традиційна банківська модель, ісламський банк, кредитна експансія, фінансова глобалізація.

## **Вступ**

Останні кризові явища та тенденції розвитку світового фінансово-економічного простору дозволили дійти висновку щодо відсутності ефективного регулювання діяльності кредитних інститутів з боку держави. Під впливом глобалізаційних процесів національні банківські системи стають вкрай залежними від зовнішніх чинників, а також втрачають свою здатність швидко та ефективно реагувати на зміни у глобальному фінансовому середовищі. При цьому, найуразливішою ланкою є кредитна діяльність банків, яка значно впливає на розвиток економіки країн. Неконтрольований рух кредитних ресурсів під впливом процесів фінансової глобалізації завдав руйнівного впливу на світовий загальноекономічний розвиток у 2008-2009 рр. Підсилення амплітуди коливань кредитного циклу призвели до відповідних коливань у економічному та в кінцевому результаті до загальної фінансово-економічної кризи. При цьому, країни з традиційною моделлю функціонування банківської системи зазнали більш великих фінансових втрат, аніж країни з ісламською моделлю. Не стала винятком при цьому й наша країна, банківський сектор якої й по теперішній час не наздогнав передкризові темпи розвитку.

Саме тому зараз є необхідним чітке визначення найбільш ефективних важелів регулювання руху кредитних ресурсів на основі традиційної та ісламської моделей функціонування банківських систем. Зазначене актуалізує аналіз основних показників кредитної діяльності банків та на основі цього визначення головних переваг та недоліків даних моделей.

Дослідженню циклічності руху кредиту та його регулювання в традиційній та ісламській моделях функціонування банківської системи, присвятили наукові праці такі зарубіжні вчені як: А. Ерче, Г. Гортон, Г. Камінські, Ч. Кіндельбергер, Н. Кійотакі та Дж. Мур, Л. Лаевен, Т. Маккалом, Д. Бураков, К. Рейнхарт, Л. Фернандес та ін.

Серед причин світової фінансової кризи, які лежать в площині банківського традиційного функціонування, вчені А.Ерче, Л.Фернандес [1], К. Рейнхарт [2], виділяють надмірне кредитування протягом тривалого періоду часу. Л. Лаевен [3], М. Чапра [4] розглядають кризу як складову економічного циклу, визначаючи ряд специфічних факторів, що можуть спровокувати його розгортання, а саме: надмірне використання спекулятивних активів та деривативів, сек'юритизацію, незадовільне виконання національними банками та міжнародними організаціями ролі кредитора та наглядових функцій.

Ми згодні з думкою Д. Буракова, який визначає циклічність руху кредиту як безперервний процес накопичення і вирішення протиріч, що виникають під час руху кредиту як системи відносин між кредитором та позичальником з приводу зворотнього руху запозиченої вартості [5, с. 47]. На його думку, використання досвіду традиційної та альтернативної ісламської моделі, дозволять визначити напрямки для подальшого вдосконалення кредитної сфери з метою забезпечення фінансової стабільності національних економічних систем і захисту від масштабних кризових потрясінь [6, с. 5].

Серед вітчизняних вчених, чиї праці присвячені проблемам циклічності руху кредиту слід виділити М. Гасанова, В. Корнеєва, А. Наванова, В. Павлова, О. Чугаєва, А. Чередниченко, Т. Черничко та ін.. В. Корнеєв вважає, що позитивні сторони функціонування ісламської фінансової моделі в частині забезпечення прозорості кредитних угод і надійності банківських вкладень заслуговують на поширення і у вітчизняному банківському секторі [7, с. 314].

О. Чугаєв та А. Чередниченко в своїх дослідженнях стверджують, що в короткостроковій перспективі ісламські фінансові інститути зазнають значного поширення в світі та Україні, для чого вже зараз існує підґрунтя та відповідна потреба, а досвід ісламських банків заслуговує на увагу вітчизняного банківського менеджменту [8, с. 15].

Віддаючи належне науковому доробку зарубіжних та вітчизняних вчених, необхідно відзначити, що на сьогоднішній день кількість досліджень феномена циклічності руху кредитних ресурсів зростає. При цьому є практично відсутнім

визначення особливостей та порівняння кредитних циклів в традиційній та ісламській моделях функціонування банківської системи. Тому стаття, що пропонується, присвячена питанням визначення особливості руху кредитних ресурсів в даних моделях та визначення головних їх закономірностей та чинників, що впливають на нього.

Основною метою дослідження є порівняльний аналіз циклічності руху кредитних ресурсів у традиційній та ісламській моделях функціонування банківської системи та визначення на їх основі найефективніших важелів регулювання руху кредитних ресурсів.

### **Результати дослідження**

Результати світової фінансово-економічної кризи 2008-2009 рр. свідчать про вразливість національних банківських систем до загальносвітових кризових явищ. Недієздатність важелів макропруденційного регулювання ефективно протидіяти процесам фінансової глобалізації, котра призвела до прискорення руху капіталу, асиметрії інформації, значного переважання фінансового сектора над реальним, а також виникненню багатьох різновидів спекулятивних операцій призвела до найбільших збитків за увесь період розвитку світового фінансового простору. При цьому, головним рушійним чинником світової кризи стало незабезпечене та нераціональне використання кредитних ресурсів банків, що позначилося на амплітуді коливань кредитного циклу. Це в свою чергу призвело до збільшення циклічності в економічному просторі та ще більш загострило кризу.

Проведений порівняльний аналіз традиційної та ісламської моделі функціонування банківських систем на основі показників діяльності банків країн Європейського Союзу, США та країн Арабського світу свідчить, що банківські системи, які функціонували за традиційною моделлю зазнали більших збитків, а ніж ті, які функціонували за ісламською.

У традиційній моделі ринковий механізм повинен забезпечувати регулювання на кредитному ринку за допомогою стимулів та стримуючих чинників, які створюють умови для отримання прибутку або збитків. Головним

джерелом прибутків у традиційній моделі для банків є відсотки, які вони отримують через механізм кредитування. Збитки з'являються ж тоді, коли позичальник не в змозі виплачувати кредит та відсотки. При цьому, для уникнення збиткового кредитування банки повинні аналізувати кредитоспроможність та платоспроможність позичальників. створений. Однак, такий захисний механізм, що не допускає розвиток надмірного кредитування може бути створеним тільки за умови справедливого розподілу прибутків та збитків (PLS), якого в традиційній моделі банківських систем немає.

Замість того, щоб змусити банки та вкладників розділяти ризики бізнесу, традиційна банківська модель майже звільняє їх від них. Таким чином, ринок стає нездатним контролювати своїх учасників, що призводить до неконтрольованого збільшення обсягів банківських кредитів, надмірного левериджу та надання позичок неплатоспроможним позичальникам [9, с. 286]. Завдяки цим процесам відбувається посилення коливань циклічності руху кредиту та його пришвидшення.

В період економічного зростання відсутність справедливого розподілу ризиків та прибутків погіршує становище кредитного ринку та створює проблеми у фінансовій системі. Саме ця тенденція дозволяє учасникам ринку брати в борг непомірні суми, а також швидко переміщати капітал при найменших змінах в економічному середовищі. Саме через це процентні ставки та ціни на активи стають вкрай мінливими, що створює невизначеність на ринку інвестицій та перешкоджає формуванню капіталу та раціональному використанню кредитних ресурсів. При цьому ринок короткострокового кредитування стає більш привабливим для кредиторів та позичальників, ніж ринок довгострокового кредитування [10, с. 288]. В результаті відбувається різке зростання короткострокового запозичення з метою інвестування, що призводить до підсилення економічної та фінансової нестабільності.

Отже, в результаті проведеного аналізу було виявлено, що характерним для традиційної моделі банківської справи є наявність тісного прямого зв'язку між темпами економічного зростання на підвищувальних фазах циклу і

темпами зростання цін на ринках товарів, послуг і активів. Наявність такого взаємозв'язку є доказом існування залежності економічного зростання від зростання цін на різних ринках. При цьому економічне зростання розвинених країн та країн, що розвиваються, багато в чому характеризується формуванням бульбашок на різних ринках, які підсилюють не тільки економічне зростання в короткостроковій перспективі, але і підсилюють ціновий тиск на окремих ринках. У 2008 р. показник кредитної глибини країн Європейського союзу склав 1,17 в.п., що свідчить про перевищення обсягів фінансового сектору над реальним на 17%. Що стосується Сполучених Штатів Америки, то тут даний показник склав 1,98 в.п., що майже у 2 рази перевищує ВВП, та свідчить про незабезпечене функціонування економіки [11]. Те ж саме відбувається із взаємозв'язком між кредитною експансією і рівнем цін. Активне розширення кредитних операцій банків призвело до істотного зростання цін нерухомості, вартості обслуговування, буму споживання, і як наслідок - зростанню цін. В результаті, можна дійти висновку, що зростання цін багато в чому залежить від кредитної експансії сучасних банків, паралельно підтримуючи темпи економічного зростання.

Стрімке зростання показника економічної глобалізації країн з традиційною моделлю функціонування банківської системи у передкризовий період також можна вважати однією з головних її особливостей. Адже, спочатку глобалізація розглядалася виключно як позитивне явище, що призводило до лібералізації національних захисних бар'єрів та зростання залежності економік від зовнішнього фінансування.

Ще одною важливою особливістю є прямий зв'язок між темпами зростання економіки і кредитного ринку, як на фазах підйому, так і на фазах спаду. Так темпи зростання економіки та обсягів кредитування країн Європейського союзу у 2008-2009 рр. склали від'ємне значення у 10,66 в.п. та 4,4 в.п. відповідно [11] Така ж сама тенденція відбувається в США. Це, в свою чергу, говорить про наявність взаємозв'язку між економічними і кредитними процесами. При цьому простежується й взаємозв'язок між амплітудою падіння

економіки і кредитного ринку і зростанням частки простроченої заборгованості. Тобто суттєве зниження темпів зростання кредитування і економіки супроводжується істотним зростанням проблемних кредитів.

Ісламська модель функціонування є більш стійкою до кризових явищ, оскільки в ній використовуються режимні угоди. Гроші при цьому не є товаром і не мають внутрішньої цінності, навіть якщо він витрачений. Єдина перевага грошей у тому, щоб перетворити свою грошову функцію в економічну функцію або через торгівлю, або через інвестиції. Таким чином, ісламський банк, як послідовник принципу Шаріату, не може інвестувати в будь-який продукт, який йому потрібний.

Ісламський банк не продає борг та не інвестує в проблемні активи і іпотечні цінні папери. В результаті проведених порівняльних досліджень було виявлено, що під час кризи з 2007 по 2008 рр. рентабельність знизилася як ісламських, так і звичайних банків. Однак, прибутковість ісламських банків знизилася менш ніж на 10%, а рентабельність традиційних банків зазнала зниження більш ніж на 30% [11].

Менш великі інвестиційні портфелі, нижча міра левериджа і прихильність принципам Шаріату, що не дозволяв ісламським банкам займатися фінансуванням або інвестуванням у ті види інструментів, які несприятливо позначилися на їх традиційних конкурентах, – усе це сприяло досягненню ісламськими банками кращих результатів порівняно з традиційними банками. В більшості банків на міжнародному рівні за швидким зростанням кредитування послідувало різке скорочення кредиту, щойно почалася криза, на відміну від ісламських банків, обсяги кредитування яких зберегли позитивну динаміку. Так, з 2008-2009 рр. обсяги кредитування в Арабських країнах зросли на 17,4% [11]. Також швидко росли і активи ісламських банків. При цьому було виявлено, що в середньому таке зростання відбувалося в два рази швидше за зростання активів традиційних банків у 2007-2009 рр.

Також на відміну від традиційної моделі, коливання кредитного та економічного циклів в ісламських країнах є більш пропорційними і

збалансованими. У традиційній моделі ми можемо побачити відносно низькі темпи економічного зростання з глибоким падінням темпів зростання ВВП в період криз, що свідчить про наявність дисбалансу між економічною та фінансовою сферами. Взаємозв'язок ж між економічною експансією і інфляцією є позитивним. На відміну від традиційної моделі, ісламська фінансова модель не робить суттєвого впливу на формування бульбашок на ринках товарів, послуг і активів, адже в немає спекулятивних операцій.

Показник економічної глобалізації в свою чергу трохи сповільнюється, але продовжує своє зростання на протязі 2007-2009 рр., що свідчить про ефективну політику макропруденційного регулювання банківського сектору щодо впливу ззовні.

Також існує відповідний баланс між економічним зростанням і зростанням обсягів кредитування, а також баланс між темпами зростання кредитування на фазах підйому і темпів зростання на фазах спаду, що свідчить про меншу амплітуду кредитних і економічних циклів. У результаті проведеного аналізу було виявлено зворотну залежність між темпами зростання економічного і кредитного секторів в період спаду і зростанням обсягів простроченої заборгованості. Це свідчить про існування пропорційності між амплітудою спаду в економіці і кредитній сфері, а також збільшенням простроченої заборгованості, що свідчить про зважене відношення кредиторів до ризику.

### **Висновки**

Традиційна практика банківської посередницької діяльності передбачає широке використання кредиту та передачу ризиків, у той час як ісламські банки пропонують фінансові послуги, що засновуються на спільній інвестиційній діяльності та розподілі ризиків, що в свою чергу унеможливорює значне зростання циклічності руху кредитних ресурсів. Дотримання релігійних принципів шаріату ісламськими банками унеможливило інвестування фінансових ресурсів у спекулятивні інструменти, які виявилися основними чинниками зростання амплітуди коливань кредитного циклу нинішньої



глобальної економічної кризи в банківських системах з традиційною моделлю. Так, у період 2005—2007 рр. середній рівень прибутковості ісламських банків був нижчим, ніж у традиційних банків, що пояснюється, серед іншого, значно меншим рівнем ризикованості ісламських банківських операцій, які засновуються на дотриманні релігійних норм шаріату.

Однак темпи зростання наданих кредитів і збільшення обсягу активів ісламських банків протягом кризового періоду 2007—2009 рр. були в середньому на 70—80 % вищими, ніж у традиційних банків. Сучасні темпи розвитку кредитування ісламських банків вже значно перевищили свій передкризовий рівень, в той час як більшість банків Європейського Союзу та США не досягли передкризових показників.

Те ж саме відбувається і з Україною. Наслідки загальносвітової економічної кризи 2008-2009 рр. та політичної кризи 2014 р. негативно вплинули на розвиток банківського сектору нашої країни. Беручи до уваги помилки у макропруденційному регулюванні минулих років та базуючись на головних перевагах ісламської та традиційної банківських моделей, Україні потрібна розробка ефективної системи контрциклічного регулювання банківського сектору, за допомогою якої відбувалося б раціональне управління рухом кредитних ресурсів та процесами надання позичок. За допомогою даної системи повинен досягатись відповідний баланс між розвитком реального та фінансового сектору, мінімізуватися коливання кредитного циклу та відбуватися загальне економічне зростання країни.

### **Список літератури**

1. Balteanu I. Bank Crises and Sovereign Defaults: Exploring the Links [Electronic resource] / I. Balteanu, A.Erce, L.Fernandez // - Mode of access: <http://www.econ.unavarra.es/seminarios//120119%20Erce.pdf>

2. Reinhart C. The Twin Crises: The Causes of Banking and Balance-of-Payments Problems [Electronic resource] / G. Kaminsky, C. Reinhart // IMF Working Paper.. – 2009. - Mode of access: [http://www.economics.harvard.edu/faculty/rogooff/files/Is\\_US\\_Different\\_RR\\_3.pdf](http://www.economics.harvard.edu/faculty/rogooff/files/Is_US_Different_RR_3.pdf).

3. Laeven L. What Drives Bank Competition? Some International Evidence [Electronic resource / S. Claessens, L. Laeven, // Journal of Money, Credit and Banking. - 2012. - № 36 (3). - Mode of access: <http://ideas.repec.org/p/wbk/wbrwps/3113.html>
4. Chapra M. The Global Financial Crisis: Can Islamic Finance help? [Electronic resource] / M. Chapra - Mode of access: [http://www.isdbforum.org/presentationPapers/5-M\\_Umer\\_Chapra.pdf](http://www.isdbforum.org/presentationPapers/5-M_Umer_Chapra.pdf).
5. Бураков, Д.В. Управление цикличностью движения кредита: монография / М. : Издательство «Русайнс», 2015. — 288 с.
6. Бураков Д.В. Кредитные циклы в традиционной, исламской и свободной моделях банковского дела: эмпирическое исследование отношения к риску // Интернет-журнал «НАУКОВЕДЕНИЕ» Том 8, №2 (2016) <http://naukovedenie.ru/PDF/37EVN216.pdf>
7. Корнєєв В.В. Ісламська фінансова модель: особливості розвитку / Вісник соціально-економічних досліджень. - 2012 р., випуск 1 (44)
8. О.А. Чугаєв, А.В. Чередниченко Ісламський банкінг та його фінансові інструменти в контексті концепції потенційної моделі фінансової системи / Вісник НБУ – 2011. - №4. . – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://www.nbuv.gov.ua/old\\_jrn/Soc\\_Gum/Ech/2011\\_3-4/2011\\_3\\_4/13\\_16.pdf](http://www.nbuv.gov.ua/old_jrn/Soc_Gum/Ech/2011_3-4/2011_3_4/13_16.pdf)
9. Діяльність банків на кредитному ринку в умовах асиметрії інформації: монографія/ [Л.В. Кузнєцова, Я.С. Андрєєва, Л.В. Жердецька та ін.]; за ред. д-ра економ. наук, проф. Л.В.Кузнєцової. – Одеса: ОНЕУ, 2015. – 289с.
10. Кузнєцова Л.В. Кредитний менеджмент: підруч. [для студ. вищ. навч. закл.] / Л.В.Кузнєцова. – О.: ОРІДУ НАДУ, 2007. – 332с.
11. Сайт Світового банку МБРР-МАР – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.worldbank.org/>